

Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Yıl: 2019/2, Sayı:34, s.140-162
Journal of Süleyman Demirel University Institute of Social Sciences Year: 2019/2, Number:34, p. 140-162
Alınış /Received:26.02.2019 Kabul/Accepted: 16.08.2019 Online Yayın/ Online Published: 29.08.2019

KAYNAK GÖSTER: Adamaz, K . (2019). Tahrir Defterleri Işığında XVI. Yüzyılda Kayacık Kazasında Yerleşme ve Nüfus. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (34)

TAHRİR DEFTERLERİ IŞIĞINDA XVI. YÜZYILDA KAYACIK KAZASINDA YERLEŞME VE NÜFUS

Kadir ADAMAZ¹

ÖZET

Osmanlı Devleti döneminde Saruhan Sancağının Kazaları arasında görülen Kayacık ve çevresi, eski çağlardan günümüze yerleşmelere sahne olmuş, Saruhanoğulları Beyliği ile Türk egemenliğine girmiştir. Çalışmamızda Kayacık kazasının yerleşim yerleri ve buralarda bulunan nüfus, vakıf eserleri, XVI. yüzyılın ilk ve ikinci yarısındaki özellikleriyle tahrir defterleri ışığında karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır. XVI. yüzyılın ikinci yarısında şehir merkezindeki nüfus yaklaşık iki kat artarken, kırsal bölge nüfusunun gerilemeye başladığı tespit edilmektedir. XVI. yüzyılın ilk yarısında Kayacık kazasının kırsal bölgesindeki kırktan fazla olan köy sayısının ikinci yarıda da varlığını sürdürdüğü görülmektedir. 1531 yılında yaklaşık 5146 kişilik nüfusa sahip kazada, 1575'te toplamda 55 kişilik artış olduğu ve nüfusun yaklaşık olarak 5201'e yükseldiği anlaşılmaktadır. Bununla birlikte Kayacık kazasının kırsal bölgesindeki nüfus azalmasının şehir de sirayet ederek zaman içinde hızlandığını ve kazanın bu statüsünü kaybederek günümüzde bir köy haline gelmesinden anlamaktayız. Çalışmayla Kayacık kazası bağlamında Osmanlı Devleti'nin nüfus ve yerleşme tarihine katkı sağlanacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Kayacık, Kaza, Nüfus, Yerleşme.

SETTLEMENT AND POPULATION IN KAYACIK DISTRICT IN XVI. CENTURY IN THE LIGHT OF CADASTRAL RECORD BOOKS

ABSTRACT

¹ Kadir Adamaz, MCBÜ. Eğitim Fakültesi, adamazkadir@hotmail.com, orcid:0000-0003-4976-0003

Kayacık and its environs, which were seen among the districts of Saruhan Sanjak during the Ottoman Empire period, have been witnessed the settlements from ancient times, and entered the sovereignty of Turkish with Saruhanoğulları Principality. In our study, the settlements of Kayacık district and its population and foundation Works are examined comparatively in the light of the cadastral recordbooks with their features of the first and second half of the XVI. century. In the second half of the XVI. century, the population in the citycenter has increased approximately twice, while the population of the ruralareas is beginning to decline. In the firsthalf of the XVI. century, the number of villages with more than forty villages in the rural part of Kayacık district continued in these condhalf. In the district with a population of 5146 people in 1531, it was understood that there was an increase of 55 persons in 1575 and the population rose to approximately 5201. However, we also understand that the population decline in rural areas of Kayacık district has accelerate dover time and the town has lost its status and became a village today. It is believed that the study will contribute to the population and settlement history of the Ottoman Empire in the context of Kayacık district.

Keywords: *Ottoman, Kayacık, District, Population, Settlement.*

1. GİRİŞ

Batı Anadolu'da yer alan Kayacık ve çevresi, dağlık ve kayalık bir arazi yapısına sahiptir. Manisa ilinin Gördes ilçesine bağlı olan Kayacık, ana yol güzergâhına göre Gördes'e 24 kilometre, il merkezi olan Manisa şehrine 96, Akhisar'a da 45 kilometre uzaklıkta yer almaktadır (Akyüz ve Bayram, 2015: 118). Manisa'ya sadece Akhisar üzerinden gidilebilmektedir. Ana yol güzergâhının haricinde Akhisar ilçesine 40 kilometre uzunluğunda bir dağ yolu olmakla birlikte, bu yol oldukça dar ve dönemeçlidir. Gediz Havzasının kuzey doğusunda bulunan Kayacık, coğrafi tarihsel süreçte stratejik konumuyla jeopolitik bir koridor olarak yüzlerce yıl önemini korumuştur. Şehir merkezinin kayalık ve dar bir alanda kalması, yerleşim ağırlığının daha çok kırsal bölgeye kaymasına neden olmuştur (Armağan, 2014: 2). Kayacık, Manisa İli'nin Gördes, Akhisar ve Balıkesir'in Sındırgı ilçeleriyle komşudur.

Kayacık ve çevresinde eski çağlarda Hitit, Frig, Lidya, Pers ve Romalıların egemenliğine rastlanmaktadır (Akyıldız, 1984: 111-114; Kınal, 1998: 84; Akurgal, 2000: 265-283). 1300'lü yılların başında Ege Denizi sahillerine ilerleyen Saruhan Bey 1313 yılında Manisa'yı ele geçirerek sınırlarını sahile kadar uzatmıştır. Manisa'dan başka bölgede bulunan diğer yerleşim yerleri, dolayısıyla da Kayacık ve çevresi de fethedilerek Türk hâkimiyetine girmiştir (Uzunçarşılı, 1988: 74). Tahrir defterlerinden (TD. 165; TD. 115; TD. 398; TD. 544) Kayacığın,

Osmanlı Devleti'nde Saruhan Sancağındaki kazalardan biri olduğu anlaşılmaktadır. Cumhuriyetin ilk yıllarında köy olarak yer alan Kayacık, 1972 yılında kasaba kimliği elde ederek belediye haline getirilmiştir. Yakın bir döneme kadar belde olarak Belediye statüsünde iken, yerel yönetimler kanunu değişikliğiyle 2014'te bu özelliğini de kaybederek Manisa ilinin ilçesi olan Gördes'in bir mahallesi haline getirilmiştir. Osmanlı Devleti döneminde kaza statüsünde olan Kayacığın, günümüzde bir köy veya mahalle haline dönüşmesinin nedenlerinin araştırılmasının yerleşim birimlerimizin küçülmesi veya yok olmasının önüne geçilmesi yolunda fayda sağlayacağı kanaatindeyiz.

Çalışmada Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivinde (COA.) 1531 tarihli 165, 1520'lerin sonuna tarihlene 398 (Emecen, 1989: 8) ve 1512 tarihli 49, ayrıca Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyud-ı Kadime Arşivinde (TKGM. KKA.) 1575 yılına ait 115 ile 544 ve 1570 tarihli 47 numara ile kayıtlı bulunan tahrir defterlerindeki verilerden yararlanılmıştır. 5 ve 21 numaralı Manisa Şerriye Sicilleri (MŞS.), yanında araştırma eserlere de müracaat edilmiştir.

Yaptığımız incelemelerde Kayacık ile ilgili bazı çalışmalar olmakla birlikte, konumuzu teşkil eden XVI. yüzyılı kapsayan bölgenin yerleşme ve nüfusuna ilişkin kapsamlı çalışmalar bulunmamaktadır.

Bu çalışmamız ile hem Osmanlı Devleti'nin, hem de Kayacık ve çevresinin, özellikle XVI. yüzyıldaki demografik yapısının yanında yerleşim birimlerinin tarihinin ortaya konulmasına da katkı sağlanacağı kanaatindeyiz. Çalışmada bazı kısaltmalar yapılmıştır. Bunlar: nd.: Nam-ı Diğer, M.:Mazul, Mh.: Muhassıl, MŞS.: Manisa Şerriye Sicili, bkz.: Bakınız, Sph.: Sipahi, Spz.: Sipahizade, Top.: Toplam.

2. NEFS-İ KAYACIK

Tarih boyunca insanların ortak savunma ihtiyacı çerçevesinde oluşturulmuş olan şehirler, ayrıca insanların ihtiyaç duyduğu maddeleri üretmesi, değiştirmesi, satması, satın alması ile meydana getirdiği ekonomik hayatın da vazgeçilmez unsur olduğu yerler haline gelmiştir. (Cansever, 2010: 17-20). Osmanlı şehirleri şekilsel olarak genellikle çarşı ve mahalleler yanında, merkez kısmında bir caminin bulunduğu yerler olmuştur (Kazıcı, 2003: 89, 90). Ortadaki büyük caminin çevresinde hanlar, kervansaraylar ve zanaatkârlar silsilesi görülür (Braudel, 1993: 447). “Konaklanan yer” manasında Türkçede yer bulan mahalleler (Kramers, 1998: 144), Osmanlı Devleti'nde bir mescit etrafında gelişme bulmuş ve isimlerini de aynı zamanda mescide ismini veren şahsın adından almıştır (Ayverdi, 1958: 3). Bununla birlikte hicri 918 (Miladi 1512/1513) tarihli kayda göre (TD.398: 187), Kayacık şehrinde bulunan

Sultan Muradın yaptırdığı caminin adı, ne yüzyılın ilk yarısında, ne de ikinci yarısında şehirde mahalle adı olarak görülmemektedir.

XVI. yüzyılda Kayacık kazasının merkezi konumunda bulunan Kayacık şehrinde, yüzyılın ilk yarısında mahalle bulunmamakta olup, defterde “Nefs-i Kayacık başlığı altında ele alınmaktadır (TD. 165: 473). Şehirde yüzyılın ikinci yarısında üç adet mahallenin oluştuğu görülür. Buda şehrin zaman içinde gelişim gösterdiğinin işareti olarak değerlendirilebilir.

3. KIRSAL BÖLGE

Osmanlı Devleti’nde kazalar, idari ve coğrafi açıdan içinde köy, mezra ve aşiret gruplarının bulunduğu bölgelere ayrılmakta, bunların sayıları da farklılık göstermektedir (Şahin, 2006: 307). Bu bölümde Kayacık kazasının kırsal bölgesinde nüfus, köy ve mezralara ait bilgiler tahrir defterleri ışığında ele alınmıştır.

3.1. Köyler

Osmanlı Taşra Teşkilatı içinde kazaların altında yerleşim birimi olarak gördüğümüz köylerin, XVI. yüzyılda Kayacık kazasındaki yapısı incelendiğinde bir takım hususlar göze çarpmaktadır. Köylerde bulunan hane sayıları 1531’de 2 ile 42 adet arasında değişmektedir. Mesela Çalıcı Atlu köyünde hane sayısı 2 adet iken, Kuyucak köyünün hane sayısı 42 adedi bulmaktadır. Bununla birlikte nüfusu bulunmayan hali köyler de kazada görülmektedir. 1575 yılında ise köy hane sayıları 1 ile 38 adet aralığında bulunmakta, yine hali köylere de rastlanmaktadır. Bu tarihte Kırhanlı köyünün 1, Kazıklı köyünün ise hane sayısı 38 adet olarak tespit edilmektedir.

XVI. yüzyılın ikinci yarısında kaza dâhilinde bazı köylerin adlarında küçük değişiklikler tespit edilmekle birlikte, yüzyılın ilk yarısında görülen ancak ikinci yarısında kaybolan bir köye rastlanmamaktadır. Bu da sel, çekirge felaketi, arazi verimsizliği gibi nedenlere bağlı olarak Kayacık kazası köylerinin tamamen terk edilmediğini, böylece de kaybolmadığına işaret etmektedir.

Kazada mevcut bazı köylerin isimlerinde yüzyılın ikinci yarısındaki değişikliklerin olduğu görülmektedir. Mesela Karhanlı köyü (TD. 165: 474) yüzyılın ikinci yarısında Kırhanlı 2 olarak görülmektedir (TD. 115: 198 a). 1531’de Yazı Kuyucağı köyü (TD.165:489), 1575’te Yazı Kuyucak(TD. 115: 204 a) olarak defterde mukayyedir. 1531’de Göçek Hisar (TD. 165: 474), 1575’te Gökçek Hisar köyü olmuştur

² Karhanlı köyü defterde yazılırken “Kaf” harfinden sonra “elif” harfi bulunurken, Kırhanlı’da ise bulunmamaktadır.

(TD.115: 193 b). Yine 1531’de Balıklağı köyü (TD.165: 498), 1575 yılında Balıklu olarak defterde mukayyedir (TD. 115: 206 b). Yüzyılın ilk ve ikinci yarısında Sarım (TD.165: 494) isminin, Serim (TD.115: 208 b), Akça Alan (TD. 165: 492) isminin, Akça Alanı (TD.115: 207 b), Yukarı ve Aşağı Gökköy olarak defterde kayıtlı (TD. 165: 481-482) olan köylerin de Yukarı ve Aşağı Gökçeköy olarak isimlerinin değiştiği tespit edilmektedir (TD.115: 195 a-b).

Defterlerdeki kayıtlara göre bazı köy isimlerinin birbirlerine çok benzer olduğu görülmektedir. Mesela her iki defterde de Kalanda ve Diğer Kalanda şeklinde köy kaydı mevcuttur (TD. 165: 484,486; TD. 115:197 a, 207 b). 1531 tarihli defterde Diğer Kalanda nam-ı diğer Örenlü şeklinde kaydın olması bunların iki farklı köy olduğuna işaret etmektedir.

1531’de Sarım ve Kuyucak köyleri deftere birlikte yazılırken, 1575’te Sarım adı Serim şeklinde ve Kuyucak’tan ayrı olarak yazılmıştır (TD.115: 208 b).

Tablo 1: TD. 165’e Göre Kırsal Bölge

SIRA	KÖY	NEFER	HANE	MÜCERRED	ÇİFT	NİM ÇİFT	BENNAK	MUAF	NÜFUS
1	ÇANAKLU	38	28	10	8	4	16	-	150
2-3	GÖÇEKHİS AR Maa YEĞEN OBASI	47	39	7	10	9	20	1 İmam	207
-	Mezra ÖRCEN	-	-	-	-	-	-	-	-
4-5	KIRLUCA ve KARHANLU	46	31	14	9	2	20	1 İmam	174
6	BOYALU	11	7	3	1	2	4	1 M. Sph.	43
7	ŞEYHLER	23	15	6	4	-	11	1 İmam 1 M. Sph.	91
8	KONURCAL U	25	20	5	4	5	11	-	105
9	İVAZ OBASI	Hali ez reaya						-	-
10	AKKÖY	11	5	2	4	-	1	3 Spz. 1 M. Sph.	47
11	GÜRCÜ	29	17	5	7	3	7	1 İmam 6 Spz.	125
12	GÜRGE	44	30	14	4	6	20	-	164
13	KALEMOĞL U	28	13	9	7	2	4	1 İmam 5 Spz.	104
14	HAYDAR nd.	30	21	8	8	-	13	1 İmam	118

Tahrir Defterleri İşığında XVI. Yüzyılda Kayacık Kazasında Yerleşme ve Nüfus

	HAMİDLER									
15	GÖKÇELER	32	24	7	5	6	13	1 İmam	132	
16	YUKARU GÖKKÖY	28	17	9	5	4	8	1 İmam 1 Pir	104	
17	AŞAĞA GÖKKÖY	45	25	18	6	4	15	1 İmam 1 Mh.	153	
18	ÜÇPINAR	15	8	6	3	-	5	1 İmam	51	
-	Cemaat-i Yörükân-ı Hassa-i Zaim	79	71	8	-	-	71	-	363	
19	DİĞER KALANDA nd. ÖRENLÜ	13	11	2	4	1	6	-	57	
20	KIRHANLU	3	3	-	-	-	3	-	15	
21	DERE	34	25	9	5	1	19	-	134	
22	KALANDA	32	23	7	2	12	9	2 Spz.	132	
23	KAZIKLU	52	32	19	15	7	10	1 İmam	184	
24	KIZILLAR	77	51	25	4	19	28	1 İmam	285	
25	BOZHİSAR	36	26	7	6	3	17	2 M. Sph. 1 Spz.	152	
26	YAZI KUYUCAĞI	39	21	18	12	2	7	-	123	
27	KARA YUNUSLU	54	37	16	11	3	23	1 İmam	206	
28	BEY OBASI	16	15	1	5	2	8	-	76	
29	ÇAM	Haricden ekilir altı çiftlik yer							-	-
30	NİSF DERMEŞAR	Hali ez reaya							-	-
31	ÇATAL KAYA (maa Çiftlik-i Kadı)	18	12	6	-	3	9	-	66	
32- 33	ÇAM ve KALIN HARMAN	27	18	8	4	5	9	1 Spz.	103	
34	AKÇA ALANI	50	24	12	5	8	11	1 İmam 1 M. Sph. 12 Spz.	202	
35	KARA YAKUBLU	21	15	5	4	4	7	1 İmam	85	
36- 37	SARIM ve KUYUCAK	38	30	6	11	4	15	2 Spz.	166	
38	NİSF DERMEŞAR	4	-	-	-	-	-	4 Spz.	20	
39	KUYUCAK	68	42	25	10	14	18	1 Malul	240	
40	KARAAĞAÇ nd. EMELCİK	37	26	9	2	-	24	1 İmam 1 Mh.	149	
41	KILCANLU	26	21	3	5	1	15	1 Malul 1 Pir	118	
42	ÇALICA ATLU	2	2	-	-	-	2	-	10	
43	KOZLUCA	33	17	15	5	4	8	1 İmam	105	
44	BALIKLAĞU	Hali ez reaya							-	-
Top.	44	1211	822	324	195	140	487	65		

Kırsal Bölge Toplam Nüfusu	4759	4759
----------------------------	------	------

Tablo 2: TD. 115'e Göre Kırsal Bölge

SIRA	KÖY	NEFER	HANE	MÜCERRED	ÇİFT	NİM ÇİFT	BENNAK	MUAF	NÜFUS
1	ÇANAKLU	32	17	15	1	9	7	-	100
2	GÖKÇEK HİSAR	52	24	22	1	11	12	6 Spz.	172
3	YEĞEN OBASI	42	22	18	2	10	10	1 İmam 1 Pir	138
4	HAYDAR nd. HAMİDLER	39	23	14	-	11	12	1 Hatib 1 Pir	139
5	GÖKÇELER	42	22	19	2	8	12	1 İmam	134
6	YUKARU GÖKÇEKÖY	41	25	15	1	3	21	1 Mh.	145
7	AŞAĞA GÖKÇEKÖY	42	18	24	3	4	11	-	114
8	ÜÇ PINAR	24	11	12	-	8	3	1 Pir	72
	Cemaati Yörükkan- ı Kayacık (Tabi-i Kayacık)	124	62	60	-	-	62	1 Pir 1E. Berat	380
9	DİĞER KALANDA	36	17	16	1	2	14	2E. Berat	116
10	KUYUCAK	42	22	15	3	7	12	5 Spz.	150
11- 12	KIRLUCA ve KARHANLU	18	11	7	1	4	6	-	62
13	KIZILLAR	69	37	29	1	9	27	1 İmam 2 Mh.	229
14	GÜRCÜ	20	10	9	-	6	4	1 Spz.	64
15	KILCANLU	24	9	10	-	4	5	4 Spz. 1 M. Sph.	80
16	KARAAĞAÇ nd. EMELCİK	39	19	17	3	7	9	1 İmam 2 Spz.	127
17	KAZIKLU	64	38	25	3	10	25	1 Pir	220
18	GÜRGE	36	19	15	2	4	13	1 İmam 1 Kötürüm	120
19	KALEMOĞLU	56	23	31	4	7	12	1 İmam 1 Spz.	156
20	ŞEYHLER	32	16	12	2	6	8	1 İmam 1 Pir 2 Spz.	112
21	DERE	24	10	13	1	2	7	1 İmam	68
22	BEY OBASI	9	6	3	2	1	3	-	33
23	NİSF DERMEŞAR	Hali						-	-
24	ÇAM	Haricden ekilir altı çiftlik yer						-	-
25	AKKÖY	23	11	10	-	4	7	2 Spz.	75
26	KOZLUCA	47	23	24	3	11	9	-	139
27	KARA	70	27	40	3	11	13	3 Spz.	190

	YUNUSLU									
28	YAZI KUYUCAK	26	15	11	2	4	9	-	86	
29	KONURCALU	33	16	16	1	6	9	1 Spz.	101	
30	İVAZ OBASI	Hali ez reaya							-	-
31	KIRHANLU	1	1	-	-	-	1	-	5	
32	BOZHİSAR	33	17	14	1	8	8	1 Pir 1 Spz.	109	
33	ÇALICA ATLU nd. RAHMANLAR	24	4	2	-	1	3	17 Spz. 1 M. Sph.	112	
34	KARA YAKUBLU	26	15	11	-	3	12	-	86	
35	BALIKLU	-	-	-	-	-	-	-	-	
36- 37	ÇAM ve KALIN HARMAN	27	11	13	3	-	8	3 Spz.	83	
38	AKÇA ALAN	59	28	20	5	9	14	9 Spz. 2 M. Sph.	215	
39	KALANDA	36	19	12	1	12	6	5 Spz.	132	
40	ÇATAL KAYA Maa Çiftlik-i Kadı	18	10	8	1	2	7	-	58	
41	BOYALU	3	3	-	-	2	1	-	15	
42	SERİM	15	9	6	-	4	5	-	51	
43	KUYUCAK	12	8	3	2	3	3	1 İmam	48	
44	NİSF DERMEŞAR	-	-	-	-	-	-	-	-	
Top.	44	1360	678	591	55	213	410	91		
Kırsal Bölge Nüfusu	Toplam	4436							4436	

3. 2. Hali (Boşalmış) Köyler

XVI. yüzyılda Kayacık kazasında sayıları fazla olmasa da hali köylere rastlanmaktadır. Yüzyılın ilk ve ikinci yarısında Çam, İvaz Obası, Balıklağı (Balıklı), Nısf Dermeşar köylerinin tahrir defterlerinde hali olduğu görülmektedir. Bunlardan Çam köyü defterlerde “Haricden ekilir”, diğerleri ise “Hali” veya “Hali ez reaya” olarak kaydedilmiştir. Nüfus varlığı açısından bu kavramlar arasında fark bulunmamaktadır. Toprağın haricden ekilmesi, timar sahibi üzerine yazılmamış çiftçilerin gelip işledikleri yerleri ifade etmektedir (İnalçık, 1987: XXV). Dolayısıyla adı geçen köylerde her ne kadar nüfus kaydı bulunmasa da bu kavramlardan, adı geçen köylerde özellikle zirai olarak ekonomik faaliyetlerin ve bu faaliyeti yürütenlerin olduğu anlaşılmaktadır.

Defterlerde hali olarak görülen köylerin kuruldukları dönemde belli bir nüfus barındırdıkları halde, zamanla köylerin nüfusunu kaybedip “Hali” duruma gelmesinde, iklimsel olumsuzlar (Çerçi, 2000: 175), çekirge istilası (Emecen, 1989: 243, 244), salgın hastalık, deprem,

toplumsal çatışma gibi nedenlerin etkili olduğu söylenebilir (Doğan, 2007: 142; Emecen, 1989: 121; Faroqhi, 1977: 289-302).³Kayacık kazası bölgesinde de XVI. yüzyılda meydana gelen nüfus hareketliliklerinde bu sebeplerin etkisi olduğu düşünülebilir.

3. 3. Mezra'alar

Köyün altında, daimi veya geçici en küçük birim olan mezra'a, ekilmiş ve tarım yapılan arazi anlamına gelmektedir (Yazıcı ve Koca, 2007: 204). Buralarda genellikle nüfus bulunmayıp, yakın bir köyün ekinliği (ziraat edip işlediği yer) gibi işlevi bulunmaktadır. Bununla birlikte mezra'alar, genellikle hali toprak olmaları nedeniyle, tahrir sırasında "Haric ez defter" kalmıştır. Buralarda daha sonra ziraat yapılırsa "Haric Eminleri" hazine adına vergisini toplamıştır (İnalçık, 1987: XXIX).

XVI. yüzyılda Kayacık kazasında sayıları fazla olmamakla birlikte mezra'a ve çiftliklere de rastlanmaktadır. 1531 ve 1575 tarihlerinde Kayacık kazasında "Kadı" adında bir çiftliğin bulunduğu da defterlerden tespit edilmektedir (TD. 165: 491; TD. 115: 208 a).

Örcen adındaki mezra'a beş çiftlik yer olup yarısı bağ haline getirilmiştir. Timar sistemi içinde bu mezra'a gelir kaynağı olarak görülmektedir (TD. 165: 475). Mufassal tahrir defterinde Kayacık kazasında başka mezra'a görülmemekle birlikte vakıf tahrir defterlerinde de mezra'alar tespit edilmektedir. Bunlardan biri Seyfi Baba köyünde "Kilisecik" adıyla bilinen bir kilisenin vakfı olup, padişah beratıyla Ramazan adında birinin tasarrufuna yevmi bir akçe karşılığında bırakılmıştır (TD. 398: 186). Mezra 1575 yılında Menteşe evladından Şahkulu Mahmud Dede mutasarrıflığında görülmektedir (TD. 544: 79 a).

Bir diğer vakıf mezra Dere köyünde "Şeyh İnebegi mezra'ası" adıyla defterde kayıtlıdır. Şeyh İnebegi neslinden evlatları hisseler şeklinde mezraya mutasarrıflardır. Bunlar Derviş Âşık oğlu Şahkulu yanında, Hüseyin ve Hasan bir hissesine, Maşuk Derviş de bir hissesine ortaktır (TD. 398: 187). 1575 yılında da varlığını tespit ettiğimiz mezraya Şeyh İnebegi evlatlarının hisse alarak mutasarrıflıklarını sürdürdüğü görülmektedir (TD. 544: 78 b).

Kızılılık mezra'ası bir diğer vakıf mezra'adır. Bu mezra'a gelirinden Kayacık subaşısına mukataa şeklinde yıllık kırk akçe gelir ayrıldığı kayıtlardan anlaşılmaktadır. Ayrıca defterde 6 kişinin

³ Bu konuda ayrıca bkz. Şahin, C. ve Sipahioğlu, Ş. (2003). Doğal Afetler ve Türkiye, 2. Baskı, Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, Yiğit, İ. (2018). XVI-XX. Yüzyıllarda Anadolu'da Kaybolan Yerleşmeler: Manisa-Konya Örneği (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar.

mutasarrıflığını yürüttüğü 3 kişinin de burada raiyyet olduğu tespit edilmektedir (TD. 398: 188). Mezra'a 1575'te de 5 mutasarrıf ve 4 reaya ile varlığını devam ettirmektedir (TD. 544: 79 a).

Bunların yanında Haydar köyü yakınında “Şuayb Çiftliği” adıyla bilinen bir çiftliğe, Kayacık nefsindeki Sultan Murad Camii'nin hatiplik görevi karşılığında bir akçe cihetle mutasarrıflık verildiği tespit edilmektedir (TD. 398: 187).1575 yılında da “Şuayb Çiftliği” yanında ilave olarak “Rüstem Çiftliği” adıyla bilinen vakıf mezra'aya defter kayıtlarında rastlanmaktadır (TD. 544: 78 b).

4. NÜFUS

4. 1. Şehir Nüfusu

Osmanlı Devleti dönemi nüfus hesaplamalarıyla ilgili olarak farklı görüşler bulunmakla birlikte, (Barkan, 1953: 12; Koç, 2013: 186-187; Elibol 2007: 141), çalışmamızda yaygın olarak kullanılan hane adedinin 5 ile çarpılması yoluna gidilmiştir. Bunun yanında nüfus hesaplamalarında mücerredlerin haneye dâhil olması gerektiği şeklinde beyanlar bulunmakla birlikte (Öz, 1999: 58), birçok tarihçi tarafından mücerredler hane dışında kabul edilerek ayrıca ele alınıp, haneden elde edilen rakama ilave edilmiştir (Bostan, 2002: 158-159; Doğru, 1997: 33; Emecen, 1989: 55; Gökçe, 2000: 89; Göyünç,1991: 86-87, Miroğlu 1990: 137, Ünal, 1999: 71). Çalışmamızdaki nüfus hesaplamalarında da mücerredler hane dışında ele alınmıştır.

1531 tarihli defterde “Nefsi Kayacık” başlığı altında ele alınan şehirde 57 hane, 2 mücerred ve 2 adet muaftan mürekkep olan takribi 297 kişilik nüfus bulunmaktadır. Bu tarihte şehir nüfusu, kaza toplam nüfusu içinde %5,77'lik bir orana sahiptir.

Tablo 3: TD. 165' e Göre 1531'de Kayacık Şehri

MAHALLE	NEFER	HANE	MÜCERRED	MUAF		NÜFUS	% NÜFUS PAYI (KAZA)
NEFS-İ KAYACIK	61	57	2	2	1 İmam-Hatib 1 Müezzin	297	5,77

Kayacık şehirde 1575'te hane sayısı 76 adet olarak görülürken, mücerred sayısının 85'e ve muaf sayısının da 17'ye yükseldiği tespit edilmektedir (TD. 115: 182 a-b). Buna göre 1575'te Kayacık şehirde

yaklaşık olarak 550 kişi yaşamakta ve yüzyılın ikinci yarısında yaklaşık 253 kişilik nüfus artışı bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu da şehirde %85,18'lik nüfus artışının olduğuna işaret etmektedir. Bu artış yüzde olarak fazla görülse de, bir şehrin nüfusunda 44 yıllık zaman diliminde 253 kişilik yükselmenin büyük önem arz ettiğini söylemek zordur. 1575'te şehir nüfusunun kaza genel nüfusu içindeki payı yaklaşık olarak %10,57 oranına sahiptir.

1575 yılında şehirde görülen mahallelerin isimleri Bala, Orta ve Yenice'dir. Bunlardan Bala Mahallesi barındırdığı yaklaşık 290 kişi ile şehrin en büyük mahallesini oluşturmaktadır (%52,72). Bunu 168 kişi ile Orta Mahalle izlemekte (%30,54) ve son sırada da 92 kişilik nüfusuyla Yenice Mahallesi yer almaktadır (%16,72) (Bkz.Tablo 4).

Tablo 4: TD. 115' e Göre 1575'te Kayacık Şehri

MAHALLE	NEFER	HANE	MÜCERRED	MUAF		NÜFUS	% (Şehirde)	% (Kazada)
BALA	90	43	40	7	1 Hatib 5 Sipahizade 1 M. Sipahi	290	52,72	5,57
ORTA	60	17	33	10	9 Sipahizade 1 M. Sipahi	168	30,54	3,23
YENİCE	28	16	12	-	-	92	16,72	1,76
TOPLAM	178	76	85	17	-	550	100	10,57

Tablo 5: XVI. Yüzyılda Bazı Şehirlere Ait Nüfus Rakamları

SIRA	ŞEHİR	YIL	NÜFUS	SIRA	YIL	NÜFUS
1	DEMİRCİ	1531	3497	1	1575	3853
2	KULA	1530	2029	3	1571	2730
3	SİMAV	1512	1532	2	1570	3010
4	GÖRDÜS	1531	979	5	1575	1066
5	GÜZELHİSAR	1531	614	7	1575	518
6	KIRKAĞAÇ	1530	578	4	1573	1122
7	ADALA	1531	356	8	1575	231
8	KAYACIK	1531	297	6	1575	550
9	GÖRDÜK	1531	190	9	1575	82

XVI. yüzyılın birinci yarısında bazı şehirlere ait nüfus rakamları şu şekilde sıralanabilir: Gördük 190 (COA. TD. 165:518-519), Kayacık 297 (COA. TD. 165: 473), Adala 356 (COA. TD. 165: 287), Kırkağaç 578 (Günay, 2001: 44), Güzelhisar 614 (COA. TD. 165: 182- 183),

Gördüs 979 (Adamaz, 2016: 422), Simav 1532 (COA. TD.49: 453- 456), Kula 2029 (Gökçe, 2001: 29), Demirci 3497 (Adamaz, 2012: 47).

XVI. yüzyılın ikinci yarısında ise sıralamanın şu şekilde olduğu görülür: Gördük 82 (TK. KKA. TD.115: 192 a), Adala 231(TK. KKA. TD. 115: 326 a), Güzelhisar 518 (TK. KKA. TD. 115: 135 a - 136 a) Kayacık 550 (TK. KKA. TD. 115: 182 a-b), Gördüs 1066 (Adamaz, 2016: 422), Kırkağaç 1122 (Günay, 2001: 44), Kula 2730 (Gökçe, 2001: 32), Simav 3010 (TK. KKA. TD.47: 224 a- 226 b), Demirci 3853 (Adamaz,2012: 48).

Kayacık şehri, etrafındaki bazı şehirlerle kıyaslandığında XVI. yüzyılın ilk yarısında son sıralarda, ikinci yarısında ise orta sıralarda bulunduğu görülür. Buna göre Kayacık şehri yüzyılın ilk yarısında yakın çevresinde bulunan şehirlere oranla, nüfus bakımından oldukça geri sıralarda yer almakla birlikte, yüzyılın ikinci yarısında yüzdelik bazda küçük bir miktarda da olsa yükselme göstererek bazı şehirlerin önüne geçmiştir. Ancak 1575'te dahi yaklaşık nüfusunun 550 civarında olması Kayacık şehrinin yine de küçük bir kasaba görünümünde olduğunu göstermektedir. Bunda bulunduğu coğrafi bölgenin dağlık ve kayalık olması, yaygın olarak kullanılan yol güzergâhlarından uzak olması, yöreye has kumaş, tarımsal ürün gibi önemli bir meta bulunmaması gibi sebeplerin etkili olduğu düşünülebilir. Ayrıca yüzyılın ikinci yarısında Kayacık şehrinin önüne geçtiği şehirlerde göç olduğu verilerden anlaşılmaktadır (Bkz. Tablo 5).

4. 2. Kırsal Bölge Nüfusu

Mufassal tahrir defterlerine göre (TD. 165, TD. 115), XVI. yüzyılda Kayacık kazasının kırsal bölgesinde 1531 yılında 44 adet köy mevcuttur. Bu köylerde toplamda 822 hane, 65 muaf ve 324 adet mücerred bulunmaktadır. Ancak vakıflar bünyesindeki 18 muaf ile birlikte muaf sayısı 83 adede çıkmaktadır. Buna göre 1531 yılında Kayacık kazası kırsalında yaklaşık 4849 kişilik nüfus bulunmaktadır. Ayrıca vakıf tahrir defterlerinde (TD. 398, TD.544) "Seyfi Baba" adında bir köy daha tespit edilmektedir. Seyfi Baba ile birlikte kazadaki köy sayısı da toplamda 45 adedi bulmaktadır.

1575 yılında kazadaki köy sayısı da vakıf tahrir defterinde görülen Seyfi Baba köyü ile birlikte 45 adet olarak tespit edilmektedir. Bu tarihte kazadaki hane sayısı 144 adet azalarak 678'e gerilemiş, muaf sayısı 51 adet yükselerek 134'e⁴ ve mücerred sayısı da 267 adet artışla 591'e yükselmiştir. Buna göre 1575'te Kayacık kazası kırsalında yaklaşık olarak 4651 kişi yaşamakta olup, Tablo 6'da da görüleceği üzere yüzyılın

⁴ 134 adet muafın 43 adedi vakıflar bünyesindeki.

ikinci yarısında 198 adetlik bir azalma söz konudur ki bu da nüfusun kırsal bölgede yaklaşık %4,08'lik bir oranda gerilediğini göstermektedir.

1531 yılında kırsal bölge nüfusu kaza genel nüfusu içinde %94,22'lik bir paya sahip iken, bu rakam 1575'te 89,42'ye gerilemiştir.

Tablo 6: XVI. Yüzyılda Kayacık Kazası Kırsalında Nüfus

YIL	KÖY	NEFER	HANE	MUAF	MÜCERRED	NÜFUS	KAZA NÜFUS PAYI (%)	ARTIŞ
1531	44	1211	822	83	324	4849	94,22	- 198
1575	44	1360	678	134	591	4651	89,42	(- %4,08)

4. 3. Kaza Toplam Nüfusu

XVI. yüzyılın ilk yarısında Kayacık kazasında toplamda yaklaşık olarak 5146 kişi yaşarken, 1575 yılında bu sayı %1,06'lık artışla 5201'e yükselmiştir.

Kaza genel nüfusu içinde şehir nüfusu 1531 yılında %5,77'lik bir paya sahip iken, bu rakam 1575'te %10,57'e yükselmiştir. Artış oranı %85,18'dir.

Kırsal bölge nüfusu ise 1531 yılında yaklaşık olarak 4849 kişi iken, 1575'te 4651 olarak gerçekleşmiştir (Bkz. Tablo: 1 ve 2). Buna göre 1531 yılında kırsal bölgenin kaza toplam nüfusu içindeki payı %94,22 iken, bu rakam 1575'te 89,42'ye gerilemiştir ki bu %4,08 oranına tekabül etmektedir.

Burada dikkat çeken bir nokta, şehirdeki nüfus artışının aksine, kırsal bölgede nüfusun gerileme göstermesidir. Şehir merkezinde az da olsa bir nüfus artışı bulunurken, kırsal bölgede nüfusun gerilemesi kırsal bölgeden şehre göç hareketi olabileceğini akla getirmekle birlikte, rakamsal olarak şehirde 253 kişilik artış olmasına karşılık, kırsal bölgede 198 kişilik azalma bulunması, şehirdeki nüfus artışının sadece kırsal bölgeden şehre göç ile açıklanamayacağını göstermektedir. Kırsal bölgedeki nüfus azalması şehre göç ile ilgili olabileceği gibi, salgın hastalık, deprem gibi felaketlerde meydana gelen ölümler, ya da kaza dışına göç hareketiyle de izah edilebilir. Nitekim kırsal bölge yerleşim birimlerinde 1531-1575 periyodundaki 44 yıllık zaman diliminde dikkat çeken bir kaybolma bulunmamaktadır. Bununla birlikte kaza genel nüfusu 55 kişi ile %1,06 gibi küçük bir oranda artmıştır. Ancak bu artış şehir nüfusunun yükselmesinden kaynaklanmaktadır.

Her ne kadar kaza kırsal bölge nüfusunun gerilemesi XVI. yüzyıl içinde oldukça küçük görünse de ilerleyen dönemde bu küçülme artarak devam edecek ve Kayacık kaza statüsünü kaybederek, günümüzde Gördes ilçesinin bir köyü haline gelecektir. Dolayısıyla Kayacık kazasının nüfus bakımından küçülme eğiliminin XVI. yüzyılın ikinci yarısında başladığı düşünülebilir.

Tablo 7: XVI. Yüzyılda Kayacık Kazası Genel Nüfusu

BÖLGE	1531	1575	FARK	ARTIŞ ORANI (%)
ŞEHİR	297	550	(+) 253	(+) 85,18
KIRSAL	4849	4651	(-) 198	(-) 4,08
TOPLAM	5146	5201	(+) 55	(+) 1,06

Yapmış olduğumuz nüfus hesaplamalarına askeri zümre içinde yer alan kimseler ve köleler gibi bazı kesimler dâhil edilmemiş olduğundan, nüfusun biraz daha fazla olabileceği akla gelebilir. Bununla birlikte bu tür kimselerin geçici nüfusu oluşturması, kazanın genel nüfusu içinde de çok az bir yer tutması hasebiyle nüfus yapısını fazla etkilemedikleri düşünülebilir (Emecen, 1989: 54).

Tahrir defterlerinde gerek Kayacık şehri, gerekse kazanın kırsal bölgesinde gayrimüslim nüfus bulunduğuna dair bir kayıt mevcut değildir. Buna göre XVI. yüzyılda kazada gayrimüslim nüfus bulunmadığı söylenebilir. Bununla birlikte Kayacık bölgesine sonraki dönemlerde gayrimüslim nüfusun yerleştiği görülmektedir (Armağan, 2014: 89, 90).

5. TOPLUMSAL YAPI

Osmanlı Taşra Teşkilatında kazanın başında amir olan “Kadı”nın Kayacık kazasında da bulunduğu tespit edilmektedir (TD. 544: 78 b). Kadıların; naib, müteveli, imam, gibi kimselerin tayini, noterlik, miras, evlilik akdi tanzimi, narh tespiti, teftiş gibi görevleri bulunmaktaydı (Ortaylı, 1986: 97).⁵ Kadılar görevlerini kendine bağlı yardımcılarını vasıtasıyla yürütmüştür. Kadıların işlerinde kendilerine yardımcı olan naibleri bulunurdu (İnalçık, 2007: 122). Bunun yanında toplumsal

⁵ Kadı ve yardımcılarını için ayrıca bkz; İlber Ortaylı (1994). Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlıda Kadı, İstanbul: Turhan Kitabevi Yayını, Ahmet Mumcu (1985).Tarih İçinde Genel Gelişimiyle Birlikte Osmanlı Devletinde Rüşvet (Özellikle Adli Rüşvet), (2. Baskı), İstanbul: İnkılâp Kitabevi, s.132, Yücel Özkaya (1985). XVIII. Yüzyılda Osmanlı Kurumları ve Osmanlı Toplum Yaşantısı, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayını, s. 23, Erol Özbilgen (1985).Osmanlı Hukuku'nun Yapısı, İstanbul: Güryay Matbaacılık, s. 30, Halime Doğru(1992). XVI. Yüzyılda Eskişehir ve Sultanönü Sancağı, İstanbul: Afa Yayınları, s. 88.

düzeninin sağlanmasında görevli olan subaşılar, bunların altında asesler, huzur ve güven ortamının sağlanmasında kadılara yardımcı olmuşlardır (Yediyıldız, 1985: 91). Tahrir defterlerinde Kadı'nın yardımcılarında biri olan Subaşının da Kayacık kazasında varlığı tespit edilmektedir. Bazı vakıflardan Kayacık'ta bulunan Subaşıya yıllık olarak belli miktarda vergi verildiği görülmektedir (TD. 398: 188, TD. 544: 79 a). Kadı'ların Saruhan Sancağında, noterlik görevi yanında (MŞS, 5: 264), avarız vergilerinin düzenli olarak toplanmasıyla ilgili emirler aldıklarına dair kayıtlar (MŞS, 21: 294) defterlerden tespit edilmektedir.

Kayacık şehrinde bir Pazar olduğu İhtisab ve Bacı Bazar Resminden anlaşılmaktadır (TD. 165: 473, TD. 115: 192 a). Osmanlı Devleti'ndeki pazarlarda bozuk mal satma, fazla ücret isteme gibi durumların takipçisi olarak görülen muhtesib, Kadı'nın denetimi altında başka bir görevli olarak Kayacık'ta karşımıza çıkmaktadır (Ergenç, 2006: 150-152).

İmam, müezzin, hatip gibi din görevlileri kazada ayrı bir grubu oluşturmaktadır. İmamların atamaları padişah beratı ile yapılmakta olup, bunlar Kadı'nın mahalledeki temsilcisi ve mahallenin yöneticisidirler (Ortaylı, 2010: 42,43).

Nüfus yapısı incelendiğinde XVI. yüzyılın ilk ve ikinci yarısında Kayacık şehrinde a'ma, kötürüm, divane, pir gibi çalışmaya engel durumu olanlar bulunmamaktadır. Kırsal bölgede ise 1531'de 2 pir, 1575 yılında ise 7 pir, 1 kötürüm bulunduğu tahrir defterlerinden anlaşılmaktadır. Bunların haricinde çalışmaya engel durumu olan muaf zümre defter kayıtlarında mukayyed değildir. Bu durum bize kazada yaşayan nüfusun sağlıklı yapısı yanında, genç olduğuna da işaret etmektedir.

Aşağıdaki Tablo 8'de de görüleceği üzere 1575 yılında Kayacık kazasının muaf sayısında 41 adet ile %61,19 oranında artış göze çarpmaktadır. Bu artışta sipahizadeler önemli bir yer tutmaktadır. Sipahizadeler kendilerine timar tahsis edilmemiş sipahi oğulları olup, yedi yıl sancak beyi ve subaşılardan yanında hizmet edip, onlarla birlikte seferlere katıldıktan sonra timara hak kazanmaktaydılar. Bunların izinsiz yaşadıkları yerleri değiştirmeleri de yasaklanmıştır (Doğru, 1992: 102,103).

Osmanlı Devleti bazı kimseleri yürütmüş oldukları görevlere ve çeşitli engel durumlarına göre vergilerden muaf tutmuştur. İmam, müezzin, hatip gibi din görevlileri, timar sistemi içinde vergi toplamak görevi bulunan muhassıllar, sipahizadeler yanında malul ve mazul sipahiler, vakıflarda hizmet edenler ile çalışamayacak kadar yaşlı olanlar, a'ma, kötürüm, divane gibi durumlarından dolayı iş göremez durumda

olanlar vergiden muaf kabul edilmiş ve bu durumları tahrir defterlerinde belirtilmiştir.

Bunların yanında vakıf tahrir defterlerinden tespit ettiğimiz vakıflar içinde kayıtlı kimselere de muafiyet verildiği anlaşılmaktadır (TD. 398, TD. 544). XVI. yüzyılda Kayacık kazasında mutasarrıflık, mütevellilik, hatiplik, zaviyedarlık ve vakıf reyalığı şeklinde karşımıza çıkan muafklar da bulunmaktadır.

1530 tarihli defterde bunların sayısı 18 adet iken, 1575 yılına ait defterde, bu sayı 43 adet olarak tespit edilmektedir. Bunları mufassal tahrir defterlerinden tespit ettiğimiz muafklara ilave ettiğimizde yüzyılın ilk yarısında muaf sayısının yaklaşık olarak 85, 1575 yılında ise 151 olduğu görülmektedir.

Tablo 8: XVI. Yüzyılda Kayacık Kazasında Muafklar

YIL	İMAM	MÜEZZİN	HATİB	M. SİPAHİ	MALUL	SİPAHİZADE	MUHASSİL	EHLİ BERAT	PIR	KÖTÜRÜM	TOPLAM	TOPLAM VAKIFLAR İLE BİRLİKTE
1531	17	1	1	6	2	36	2	-	2	-	67	85
1575	9	-	2	6	-	77	3	3	7	1	108	151

Tarım ve hayvancılığın gelişme gösterdiği bölgede, sanayinin zayıf kaldığı anlaşılmaktadır. Mesela sabunhane, yağhane gibi sınaî tesis varlığına tahrir defterlerinde rastlanmamaktadır. Bununla birlikte bölgede yetiştirilen üzümlerin işlenmesi, özellikle şıra ve pekmez üretiminde kullanıldığı düşünülebilecek olan bir meyhane varlığı görülmektedir (TD. 165: 473, TD. 115: 192 a). Bunun yanında tahrir defterlerinden tespit edildiği üzere kazada çok sayıda asiyab bulunması, bölgedeki üretilen buğday, mısır gibi ürünlerin buralarda, yani kaza içinde un haline getirildiğini göstermektedir. Değirmenleri çalıştırmak içinde su gücünden yararlanılmaktadır.

XVI. yüzyılda Kayacık kazasında başta buğday, arpa gibi hububat, nohut, bakla, mercimek gibi baklagiller, üzüm, armut, kiraz, ceviz, içde gibi meyveler yetiştirilmektedir. Bunlara ilave olarak sanayi ürünleri içinde sayılan pamuk ve boyacılıkta kullanılan bitkilerin yetiştirildiği tahrir defterlerinden anlaşılmaktadır. Ayrıca ağnam resmi

yanında yaylak ve kışlak vergileri de bölgede hayvancılık faaliyetlerinin olduğunu göstermekte, kovan vergisi de bölgede arıcılık faaliyetlerine işaret etmektedir. Dolayısıyla Kayacık kazası nüfusu içinde çiftçilerin yoğun bir yer tuttuğunu, hayvan yetiştirenlerin, bal üretimi yapan arıcıların da olduğu tespit edilmektedir.

Timar sistemi içinde şahıs başına alınan vergilerden hareketle toprak ile uğraşan bazı kimseler hakkında da bilgi sahibi olabilmekteyiz. Bu vergilerden biri olan “Çift Vergisi” Timar Sisteminde “Çift (Çiftlik)” olarak ifade edilen araziye elinde tutanların ödediği vergi olup, bunun yarısını tasarruf edenler “Nimçift” vergisini ödemiştir (İnalçık, 1996: 36,37). Nimçift’ten az toprak işleyen evli raiyyet “Bennak” (İnalçık, 1996: 44,45), evli olmayan, ancak kazanç elde edebilecek yaşa gelmiş olanlar ise “Mücerred” vergisi öderdi (Emecen, 1989: 229).

Tahrir defterlerine göre Kayacık kazasında 1531’de 195 Çift, 140 Nimçift, 487 Bennakve 324 adet Mücerred bulunmaktadır. 1575 yılında ise 55 Çift, 213 Nimçift, 410 Bennak ve 591 adet Mücerred mükellefi defterden tespit edilmektedir. Buna göre Çift mükellefinin sayısının ciddi oranda düştüğü ve 55 adede gerilediği görülür. Başka bir ifadeyle yaklaşık olarak üçte iki oranında azalmıştır. Bennak sayısı da 410’a gerilemiş olsa da Çift mükelleflerindeki kadar azalma söz konusu değildir. Bununla birlikte Nimçift sayısında %52,14 oranında ciddi bir artış olduğu görülür. Bu durum da bize çiftlik arazilerinin bölünerek Nimçift haline getirildiğini düşündürmektedir. Mücerred sayısındaki %82,40’lık bir artış da gözden kaçmamaktadır.

Tablo 9: XVI. Yüzyılda Kayacık Kazasında Bazı Vergi Mükellefi Sayıları

YIL	ÇİFT	NİMÇİFT	BENNAK	MÜCERRED
1531	195	140	487	324
1575	55	213	410	591

Kayacık kazasının XVI. yüzyılda fakir olduğu söylenebilir. Nitekim vakıf tahrir defterlerine göre kazada sadece 1 adet cami, 1 adet mescit ve üç adet de zaviye görülmektedir. Cami, Kayacık nefsinde (TD. 398: 187; TD. 544: 78 b), mescit Şeyhler köyünde (TD. 398: 186), zaviyeler ise Seyfi Baba (TD. 398: 187; TD. 544: 79 a), Dere (TD.544: 78 b-79 a) köyleri ve kayacık nefsinde (TD. 544: 79 a) bulunmaktadır.

XVI. yüzyılda da kazada mimari eserlerin azlığı Evliya Çelebi tarafından da ifade edilmiştir. Evliya Çelebi seyahatnamesinde Kayacık şehrinde bir cami, 2 mescit yanında sadece kışları işleyen bir hamamın bulunduğunu, bunların haricinde han, mektep, medrese, imaret, çarşı ve pazar bulunmadığını ifade etmektedir (Çelebi, 2011: 64).

XVI. yüzyılın yapısı düşünüldüğünde hacca gitmek oldukça maliyetli ve zaman alan bir durumdur.⁶ Dolayısıyla hacı olanların sayısı, bölgenin ekonomik yapısı hakkında bize fikir verebilmektedir. Nüfus sayısına paralel olarak kazanın kırsal bölgesinde hacı sayısının daha fazla olduğu görülmektedir. Hatta 1531 yılında şehirde dört adet hacı bulunurken yüzyılın ikinci yarısında bu sayı sıfırlanmış olup, hacı olana rastlanmamaktadır. Kazanın kırsal bölgesindeki hacı sayısı da yüzyılın ikinci yarısında %60 oranında artarak 10 adetten 16 adede yükselmiştir. Kaza toplamında ise hacı sayısı 2 adetlik artışla %14,28 oranında gerçekleşmiştir.

Babası hacı olanların sayısı yüzyılın her iki yarısında da birbirine yakın bir orana sahiptir. Bunun yanında dikkat çeken bir nokta ise özellikle 1531 yılında ismi Hacı olanların sayısının 29 adet ile yüksek bir orana sahip olmasıdır. Yüzyılın ikinci yarısında ise bu sayı yaklaşık olarak 1/3 oranında azalarak 9 adede gerilemiştir.

Şehir nüfusu içinde hacı olanların oranı 1531 yılında %1,34 oranına sahip iken 1575 yılında bu rakam “0” olarak gerçekleşmiştir yani hacı yoktur. 1531’de kırsal bölge nüfusunun %0,21’i, 1575’te ise %0,36’sının hacı olduğu görülür. Kazanın toplam nüfusu içinde 1531 yılında toplam hacı sayısı da nüfusun %0,27’sine tekabül ederken, 1575’te bu rakam %0,32’dir. Buna göre kaza genel nüfusu içinde hacı olanların oranı oldukça düşüktür. Dolayısıyla bu durum bize kazada ekonomik yönü güçlü olan insan sayısının oldukça az olduğuna işaret etmektedir.

Tablo 10: XVI. Yüzyılda Hacılar ve İsmi Hacı Olanlar

BÖLGE	HACI SAYISI		DEĞİŞİM(%)	BABASI HACI OLAN		İSMİ OLAN HACI	
	1531	1575		1531	1575	1531	1575
ŞEHİR	4	-	- 100	-	3	1	2
KIRSAL	10	16	60	17	13	28	7
TOPLAM	14	16	14,28	17	16	29	9

⁶ Osmanlı Devletinde hacılar için bkz. Faroghi, S. (2008). Hacılar ve Sultanlar 1517-1638, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Atalar, M. (1999). Osmanlı Devletinde Surre-i Hümayun ve Surre Alayları, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Atalar, M. (1998). Türkler’in Kâbe’ye Yaptıkları Hizmetler, Ankara Ü. İlahiyat Fak. Dergisi, XXX, 287-292, Komisyon (2010). Osmanlı Belgelerinde Surre Alayları, Ankara: TC. Başbakanlık Devlet Arşivleri Yayını, Çağlar, Y. ve Gülen, S. (2008). Dersaadet’ten Haremeyn’e Surre-i Hümayun, İstanbul: Yitik Hazine Yayınları.

6. SONUÇ

Yerleşim geçmişi eski çağlara kadar uzanan ve birçok medeniyete ev sahipliği yapmış olan Kayacık ve çevresi II. Beylikler döneminde Türk egemenliğine girmiş ve Osmanlı Devleti zamanında bu devletin Saruhan Sancağının bir kazası haline getirilmiştir.

Osmanlı Devleti'nin Timar Sistemini yaygın olarak uygulandığı ve ekonomisinin ağırlık merkezini tarım ile hayvancılığın oluşturduğu Kayacık kazasının, nüfus olarak XVI. yüzyılda Saruhan Sancağının diğer kazalarına göre orta sıralarda yer aldığı anlaşılmaktadır. Nüfusun şehir merkezi ve kırktan fazla köye yayıldığı kazada, hali köyler yanında mezralara da rastlanmaktadır. Yüzyılın ilk ve ikinci yarısında yerleşim birimlerinde ciddi bir değişim olmamakla birlikte şehir nüfusunda artış, kırsal bölge nüfusunda ise az da olsa gerileme bulunmaktadır. Bununla birlikte yaşlı ve engelli kimselerin sayısının az olması kaza nüfusunun sağlıklı ve genç bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir.

Kazada yaşayan insanlara ait isimlere bakıldığında, İslami kökenli isimlerin yaygın olarak kullanılmakla birlikte, öz Türkçe isimlerin de devam ettirildiği anlaşılmaktadır. Kaza nüfusu içinde Hacı sayısının az olması, bölge halkının maddi durumunun genel olarak çok güçlü olmadığına da işaret etmektedir. XVI. yüzyılda gayrimüslim nüfusa rastlamadığımız bölgede, ilerleyen yıllarda gayrimüslimlerin gelip yerleştiği de anlaşılmaktadır.

XVI. yüzyılda kırsal bölgede başlayan nüfus gerilemesinin zaman içinde devam ettiği ve geçmişteki Kaza statüsünü kaybeden Kayacıkın, günümüzde bir köy haline dönüştüğü de izlenmektedir. Bu durumun incelenerek sebeplerinin tespit edilmesi, yerleşim birimlerimizin küçülmesi ve hayvancılık faaliyetlerinin de gerilemesinin engellenmesi yolunda önemli bir adım olacaktır.

Yerleşim birimlerinin isimlerinden bölgeye konar-göçer Yörük cemaatlerinin gelerek yerleştiği ve buralara da cemaatlerinin isimlerini verdikleri görülmektedir. Kaza dâhilinde Osmanlı Devleti'nin diğer birçok kazasında olduğu gibi, devletin çeşitli işlerini yürüten kimseler yanında, din görevlileri, mürtezika sınıfı ve çeşitli meslekleri icra edenlerin bulunduğu da anlaşılmaktadır.

Saruhan Sancağındaki diğer birçok kazaya nazaran vakıf eserler konusunda zayıf olan Kayacık bölgesinin, eski çağ döneminden kalan bir takım kale ve yol gibi yapılara sahip olduğu da tespit edilmektedir. Çalışmayla bölgenin olduğu gibi Osmanlı Devleti'nin tarihsel geçmişine katkı sağlanacağı kanaatindeyiz.

KAYNAKÇA

I. ARŞİV VESİKALARI

A. Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (COA)

Tahrir Defterleri (TD): 49, 165,398.

B. Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü, Kuyud-ı Kadime Arşivi(TK. KKA)

Tahrir Defterleri (TD): 47, 115, 544.

C. Manisa Şeriyeye Sicilleri (MŞS.): 5, 21.

II. ARAŞTIRMA ESERLER

Adamaz, K. (2012). XVI. Yüzyılda Demirci Kazası, (Yayımlanmamış Doktora Tezi),Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa.

Adamaz, K. (2016). Gördüs Şehri (XVI. Yüzyıl),Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 9, (42), 419-430.

Armağan, A. M. (2014). Çağlar Boyu Kayacık, Akhisar: Kayacık Belediyesi Kültür Yayınları.

Akurgal, E. (2000). Anadolu Kültür Tarihi, 10. Baskı, Ankara: Tübitak Yayını.

Akyıldız, E. (1984). Taş Çağın'dan Osmanlı'ya Anadolu, İstanbul: Milliyet Yayınları.

Akyüz, L. E., Bayram, G. (2015). Kayacık Yerleşiminin (Gördes-Manisa) Potansiyel Değerleri ve Geleceği Üzerine Düşünceler, Ege Coğrafya Dergisi, 24 (2),117-124.

Ayverdi, E. H. (1958). Fatih Devri Sonlarında İstanbul Mahalleri, Şehrin İskânı ve Nüfusu, Ankara:Doğuş Ltd. Şirketi Matbaası.

Barkan, Ö. L. (1953). Tarihi Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi, Türkiye Mecmuası, 10, 1-25.

Bayram, G. (2012). Ege'de Kırsal Mimari Araştırmaları (Manisa Kayacık Örneği), (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İzmir.

Bostan, M.H. (2002). XV-XVII. Asırlarda Trabzon Sancağında Sosyal ve İktisadi Hayat, Ankara: TTK. Yayını.

Braudel, F. (1993). Maddi Uygarlık Ekonomi ve Kapitalizm XV – XVIII. Yüzyıllar Gündelik Hayatın Yapıları, C. 1, M. A. Kılıçbay

- (Çev.), Ankara: Gece Yayınları.
- Cansever, T. (2010). Osmanlı Şehri, (2. Baskı), İstanbul: Timaş Yayınları.
- Çelebi, E. (2011).Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi: Kütahya- Manisa- İzmir-Antalya-Karaman-Adana-Halep-Şam-Kudüs-Mekke- Medine, Haz. Seyit Ali Kahraman, 9. Kitap- C.1, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Çerçi, F. (2000). Gelibolulu Mustafa Ali ve Kühü'l – Ahbar'ında II. Selim, III. Murat veIII. Mehmet Devirleri, C. 1, Kayseri: Erciyes ÜniversitesiYayınları.
- Doğan, M. S. (2007). Tarihsel Gelişim Sürecinde Yörükler, Anadolu'da YörüklerTarihi ve Sosyolojik İncelemeler içinde (133-148), Ed. H. Beşirli, İ. Erdal, Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Doğru, H. (1992). XVI. Yüzyılda Eskişehir ve Sultanönü Sancağı, İstanbul: Afa Yayınları.
- Doğru, H. (1997). XV. ve XVI. Yüzyıllarda Sivrihisar Nahiyesi, Ankara: TTK. Yayını.
- Elibol, N.(2007). Osmanlı İmparatorluğu'nda nüfus Meselesi ve Demografi Araştırmaları, SDÜ., İ.İ.B.F. Dergisi, 12 (2), 135-160.
- Emecen, F. M.(1982). Kayacık Kazasının Avarız Defteri, İstanbul Ü. Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi, 12,159-170.
- Emecen, F. M.(1989). XVI. Asırda Manisa Kazası, Ankara: TTK. Yayını.
- Ergenç, Ö. (2006). XVI. Yüzyılın Sonlarında Bursa, Ankara: TTK. Yayını.
- Erdoğan, M. A., Bıyık, Ö. (2014). Defter-i Evkaf-ı Saruhan (Metin ve İnceleme) Ankara: Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Arşiv Dairesi Başkanlığı Yayını.
- Faroqhi, S. (1977). Anadolu'nun İskânı ve Terkedilmiş Köyler Sorunu, Türkiye'de Toplumsal Bilim Araştırmalarında Yaklaşımlar ve Yöntemler Semineri (ODTÜ.17-19 Aralık 1976 Ankara) içinde (289-302), Ankara: ODTÜ, Türk Halk Bilimleri Topluluğu Yayınları.
- Gökçe, T. (2001). XVI ve XVII. Yüzyıllarda Lazıkıyye (Denizli) Kazası, Ankara: TTK Yayını.

- Gökçe, T. (2001). XVI. YY.da Kula, Manisa Araştırmaları-1 içinde(1-38), Manisa: CBÜ. Manisa Yöresi Türk Tarihi ve Kültürünü Araştırma ve Uygulama Merkezi.
- Göyünç, N. (1991). XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı, Ankara: TTK Yayını.
- Günay, V. (2001). Köyden Kasabaya: Kırkağaç'ın Gelişimi (XVI. Yüzyıl), Manisa Araştırmaları-1 içinde (39-53), Manisa: CBÜ. Manisa Yöresi Türk Tarihi ve Kültürünü Araştırma ve Uygulama Merkezi.
- İnalçık, H. (1987). Hicri 835 Tarihli Suret-i Defter-i Sancak-i Arvanid, (2. Baskı), Ankara: TTK. Yayını.
- İnalçık, H. (1996). Osmanlılar'da Raiyyet Rüsümü, Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi içinde (31-65), (2. Baskı), İstanbul: Eren Yayıncılık.
- İnalçık, H. (2007). Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300 –1600), Ruşen Sezer(Çev.), (9. Baskı), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Kazıcı, Z. (2003). Osmanlı'da Toplum Yapısı, İstanbul: Bilge Yayıncılık.
- Kınal, F. (1998). Eski Anadolu Tarihi, 4. Baskı, Ankara: TTK. Yayını.
- Koç, Y. (2013).Ömer Lütfi Barkan'ın Tarihsel Demografi Çalışmalarına Katkısı ve Klasik Dönem Osmanlı Nüfus Tarihinin Sorunları, Bilig, 65, 177-202.
- Kramers, J. H.(1988). Mahalle, İslam Ansiklopedisi içinde (114), C. 7, İstanbul: MEB. Yayını.
- Miroğlu, İ. (1990). Kemah Sancağı ve Erzincan Kazası (1520-1566), Ankara: TTK Yayını.
- Ortaylı, İ. (1986). Osmanlı Kadısının Taşra Yönetimindeki Rolü Üzerine, Amme İdaresi Dergisi, 9, (1), 95-107.
- Ortaylı, İ. (2010). Osmanlı Toplumunda Aile,(12. Baskı), İstanbul: Timaş Yayınları.
- Öz, M. (1999). XV-XVI. Yüzyıllarda Canik Sancağı, Ankara: TTK. Yayını.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1988). Osmanlı Tarihi, C. I, 7. Baskı, Ankara: TTK. Yayını.

- Ünal, M. A. (1999). XVI. Yüzyılda Çemişgezek Sancağı, Ankara: TTK Yayını.
- Yazıcı, H., Koca, N.(Ed.). (2007). Türkiye Coğrafyası ve Jeopolitiğı, Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Yediyıldız, B. (1985). Ordu Kazası Sosyal Tarihi, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayını.